

Міністерство освіти і науки України
Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ТА
ІНСТИТУЦІЙНА ПРАКТИКА
ЖИТТЄТВОРЧОГО СТАНОВЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ
(міждисциплінарні суспільно-
гуманітарні аспекти)**

Колективна монографія

Запоріжжя, 2021

*Рекомендовано до друку вченою радою комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради (протокол від 29.06.2021 р. №10)*

Науковий редактор:

Нечипоренко В.В., доктор педагогічних наук, професор, ректор комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради.

Рецензенти:

Синьов В.М., дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Катасв С.Л., доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету.

Шульженко Д.І., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

К 65 **Концептуальні орієнтири та інституційна практика життєтворчого становлення особистості (міждисциплінарні суспільно-гуманітарні аспекти) :** монографія / за заг. наук. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2021. 340 с.

ISBN 978-966-8157-99-8

У монографії концептуалізовано сучасну суспільно-гуманітарну парадигму системно-аналітичної інтерпретації феноменології життєтворчості особистості, здійснено науково-методологічну експлікацію концепту життєтворчості у міждисциплінарному контексті, що враховує новітні філософські, педагогічні, соціологічні та психологічні дослідження. Розкрито нормативні засади, управлінсько-організаційні моделі і програмно-технологічне забезпечення інституційної практики життєтворчого становлення особистості, проаналізовано інноваційний досвід системного розв'язання цієї проблеми в умовах Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії, яка з 1990-х рр. є експериментальним майданчиком для розробки та науково-дослідної перевірки теоретичних ідей і методологічних положень педагогіки та психології життєтворчості. Проаналізовано життєтворчий потенціал закладів загальної середньої освіти у контексті Концепції Нової української школи, що передбачає набуття дитиною ключових компетентностей для соціальної самореалізації і досягнення життєвого успіху, специфіковано інноваційний досвід реабілітаційно-педагогічного супроводу становлення дитини з особливими освітніми потребами як суб'єкта життєтворчості. За підсумками міждисциплінарного аналізу проблеми кадрового забезпечення освітньої практики охарактеризовано можливості оптимізації провідної ролі закладів вищої освіти щодо підготовки майбутніх фахівців до ефективної роботи в умовах інноваційного закладу – школи життєтворчості.

Монографія адресована науковцям, викладачам і студентам закладів вищої освіти, менеджерам у галузі освіти, педагогічним працівникам і слухачам курсів післядипломної педагогічної освіти.

УДК 37.015.311

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (<i>Нечипоренко В.В.</i>).....	5
РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ПРОБЛЕМАТИКИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ	20
1.1. Життєтворчість особистості як міждисциплінарна наукова проблема і стратегічний орієнтир інноваційних змін в освітній практиці (<i>Нечипоренко В.В.</i>).....	20
1.2. Компетентнісний підхід до організації психолого-педагогічного супроводу життєтворчого становлення особистості: досвід, проблеми, перспективи (<i>Єрмаков І.Г.</i>).....	53
1.3. Освітні ресурси розвитку ціннісно-нормативної готовності особистості до суспільно значущої життєтворчості (<i>Гордієнко Н.М.</i>).....	68
1.4. Інноваційний розвиток виховної системи освітньо-реабілітаційного закладу на засадах педагогіки життєтворчості (<i>Позднякова О.Л.</i>).....	88
1.5. Педагогіка життєтворчості особистості: від витоків до становлення теоретичних засад (<i>Павленко А.І.</i>).....	104
1.6. Екологічна соціальна робота як елемент адаптації особистості до умов сучасного українського суспільства (<i>Позднякова-Кирб'ят'єва Е.Г., Мосаєв Ю.В.</i>).....	119
РОЗДІЛ ІІ. ЖИТТЄТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	147
2.1. Система реабілітаційно-педагогічного супроводу становлення дитини з особливими освітніми потребами як суб'єкта життєтворчості (<i>Сілявіна Ю.С.</i>).....	147
2.2. Розвиток стресостійкості старшокласників на засадах психології життєтворчості (<i>Кудінова М.С.</i>).....	165

2.3. Організаційно-методичні нововведення у діяльності закладів загальної середньої освіти як шкіл життєтворчості (<i>Маврін В.В.</i>).....	181
2.4. Розгортання досліджень індивідуального життєвого шляху в освітньому процесі закладу середньої освіти (<i>Сташук О.О.</i>).....	206
2.5. Волонтерська діяльність як засіб реалізації життєтворчого потенціалу учнівської молоді (<i>Червоненко К.С.</i>).....	234
2.6. Розвиток інклюзивної компетентності педагогів на засадах життєтворчості (<i>Клопота О.А.</i>).....	247
РОЗДІЛ III. ІНСТИТУЦІЙНА ПРАКТИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЖИТТЄТВОРЧОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	264
3.1. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери на засадах педагогіки та психології життєтворчості (<i>Казаннікова О.В.</i>).....	264
3.2. Теоретичний аналіз проблеми саморегуляції ситуативної тривожності студентів у контексті психології життєтворчості (<i>Галієва О.М.</i>).....	282
3.3. Життєтворчі засади формування соціокультурної компетентності студентів у процесі дослідницької діяльності (<i>Курінна Л.В.</i>).....	293
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	303
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	338

відповідно, основною площиною життєтворчої активності особистості є морально-ціннісна. Саме зрощенню «людського в людині» має бути присвячене розгортання досліджень індивідуального життєвого шляху в сучасному освітньому процесі.

2.5. Волонтерська діяльність як засіб реалізації життєтворчого потенціалу учнівської молоді

На сучасному етапі розвитку та становлення освітньої системи України особливої актуальності набуває проблема формування моделі сучасного випускника: цілісної, усебічно розвиненої, соціально активної та відповідальної, творчої, ініціативної особистості, здатної до самореалізації та самоздійснення. Освітня спільнота перебуває у постійному пошуку ефективних механізмів реалізації мети повної загальної середньої освіти, якою визначено «всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» (Закон Про освіту, 2017). Реалізація зазначеної мети постає центральним дороговказом у розбудові освітньої системи закладів середньої освіти, впровадження у її зміст інноваційних засобів і технологій, спрямованих на реалізацію індивідуальних потреб дитини, її життєтворчого потенціалу, що забезпечує досягнення ключових життєвих цілей.

Одним із ефективних засобів реалізації життєтворчого потенціалу сучасних здобувачів освіти виступає їх активна участь у волонтерській діяльності, що сприятиме не лише вирішенню соціально важливих проблем у суспільстві, а й активізації саморозвитку та самореалізації суб'єктів волонтерства, формуванню їх загальнолюдських і культурних цінностей, системи ціннісних орієнтацій, досвіду соціальної та життєвої практики, успішному життєпізнанню та життєздійсненню.

Сучасні наукові дослідження активно популяризують проблему розвитку волонтерства та організації волонтерської діяльності, розглядаючи її у різних аспектах: як форму соціальної активності та засіб організації соціальної практики учнів та студентів, спосіб формування їх громадянської свідомості (О. Азарова, О. Акімова, В. Бочарова, С. Єкімова, І. Єрмаков, В. Нечипоренко, В. Ярська та ін.); як добровільну соціально значущу діяльність заради добробуту та процвітання суспільства, засіб самореалізації особистості (З. Бондаренко, І. Зверева, О. Лозовицький, П. Павленко, Є. Холостова та ін.); як спосіб підтримки, піклування, надання допомоги нужденним (В. Герасимова, І. Кузьменко, Т. Лях та ін.); як засіб вирішення соціально-педагогічних проблем (З. Андержанова, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Вандишева, Н. Заверико, А. Капська, Г. Лактіонова, С. Савченко, Л. Сікорська, С. Харченко, В. Петрович, І. Юрченко, Н. Янц та ін.).

Проте, обґрунтування волонтерської діяльності учнівської молоді з точки зору засобу реалізації її життєтворчого потенціалу залишається недостатньо вивченою проблемою та потребує додаткових досліджень, які доречно розпочати з визначення на різних етапах історичного розвитку спонукальних мотивів до реалізації волонтерської діяльності, її форм і характеристик.

Простежуючи історію появи волонтерів дізнаємося, що найпершими з них були добровольці, що приходили на військову службу. Першою волонтерською організацією вважається католицька жіноча чернецька конгрегація «Сестри Милосердя», заснована К. Маколі (Ірландія, 1831 р.), а перші волонтерські курси сестер милосердя були відкриті Ф. Найтінгейл в Англії (1853 р.) (Апухтін, Богомолів, 2015, с. 23–24). З середини ХІХ ст. волонтерство набуває масштабів суспільного руху, що призвело до заснування у 1863 р. А. Дюнаном Міжнародного комітету допомоги пораненим, який у 1876 р. став Міжнародним комітетом Червоного Хреста, принципами діяльності якого досі керуються усі волонтерські організації.

Офіційно волонтерство, як добровільна, вмотивована, безкорислива діяльність, спрямована на допомогу іншим, з'явилося у ХХ ст., з появою Координаційного комітету міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО та відповідним нормативно-правовим забезпеченням. Одним із головних документів у сфері волонтерства і донині залишається Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів (Париж, 14 вересня 1990 р.), яка:

– по-перше, надає тлумачення дефініції «волонтерство», як «...активної участі громадянина, його діяльність, спрямовану на покращення якості життя, особистісне зростання та поглиблення відчуття солідарності, що сприяє реалізації основних людських потреб заради справедливості та миру у суспільстві...»;

– по-друге, визначає найважливіші риси волонтерства: «організація турботи та взаємопідтримки про людей за формулою: «ти – мені, а я – усім»; добровільна пожертва особистим часом людей заради благополуччя інших; духовна якість і громадянська чеснота; джерело людського досвіду; включення нових інтелектуальних ресурсів; розвиток активної громадянської позиції; етичні людські стосунки; засіб примирення та об'єднання людей заради ідеї служіння; оновлення світосприйняття соціальної діяльності»;

– по-третє, формулює принципи волонтерської діяльності, якими і донині керуються більшість волонтерських організацій: «визнання права на об'єднання всіх людей незалежно від їх раси, віри, особливостей, матеріального та соціального становища; повага до культури всіх людей; надання безоплатної допомоги в дусі партнерства і братерства; визнання важливості особистих і колективних потреб; розгляд волонтерства як елементу особистого розвитку, процесу набуття та удосконалення знань, навичок та здібностей; стимулювання почуття відповідальності, заохочення солідарності» (Загальна декларація волонтерів, 1990).

На території сучасної України волонтерство, як благодійна діяльність та добротинність, існувало декілька століть у формі традиційних суспільних толок, благодійної діяльності представників князівства, братств, філантропічних товариств, «шефської роботи» та «суспільного навантаження».

Першим офіційним визнанням волонтерства та волонтерської діяльності у незалежній Україні стало визначення у законі України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003, волонтерської роботи як «соціальної, суспільно-корисної, систематичної та вмотивованої неприбуткової діяльності фізичних і юридичних осіб, що проводиться шляхом виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом» (Закон України «Про соціальні послуги», 2003 р.).

Фундаментальним свідченням правового визнання волонтерської діяльності на державному рівні виступив закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI, а також уточнення та доповнення деяких його положень (від 08.10.2016 № 1492-19), де волонтерська діяльність розглядається як «добровільна, соціально спрямована діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання допомоги без очікування фінансової винагороди», а також визначено основні напрями її здійснення, окреслено правовий статус волонтерів та волонтерських організацій (Закон України «Про волонтерську діяльність», 2011).

Волонтери визначені суб'єктами волонтерської діяльності, добровольцями, які осмислено та безкорисно здійснюють різні види соціально значущої діяльності. Об'єктами волонтерської діяльності визначено дітей, молодь, людей похилого віку та всіх соціально незахищених членів суспільства.

На основі проведеного аналізу наукових джерел нами виділено декілька основних підходів у визначенні сутності волонтерської діяльності:

– як суспільного феномену, форми громадянської активності та соціального служіння населення (В. Герасимова,

І. Кузьменко, І. Зверева, О. Лозовицький, Л. Сікорська, М. Фірсов, О. Холостова, Н. Янц);

– як добровільного надання безкорисної соціальної допомоги (С. Ожегов);

– як чинника формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних і економічних цінностей (І. Юрченко);

– як засобу особистісного становлення і саморозвитку (О. Акімова);

– як засобу соціалізації молоді, включення її в суспільне життя з раннього віку (З. Андержанова);

– як форми організації соціальної практики учнівської молоді (В. Бочарова, І. Єрмаков, В. Нечипоренко, В. Ярська);

– як умови інтелектуального, особистісного та діяльнісного розвитку особистості з гуманістичною життєвою позицією (О. Азарова).

Вищезазначені трактування демонструють неоднозначність та різноплановість у підходах до поняття «волонтерська діяльність». На їх основі нами було виокремлено ключові характеристики цього феномена, які змістовно характеризують його риси: суспільна користь, безоплатність, добровільність, активність, організованість, системність та гуманність. Це зумовило трактувати волонтерську діяльність як системну, добровільну, усвідомлену, організовану та суспільно корисну діяльність, спрямовану на підвищення соціальної активності її учасників, досягнення соціально значущої мети та реалізації їх життєтворчого потенціалу.

Розглянемо основні переваги участі представників учнівської молоді у різних формах волонтерської діяльності.

По-перше, активна участь учнів у волонтерстві сприяє розвитку важливих соціальних умінь: ініціативності, відповідальності за загальну справу, конструктивної взаємодії, комунікативних здібностей, вміння керувати та виконувати обов'язки, планувати та організовувати діяльність, захищати власні та спільні інтереси тощо.

По-друге, волонтерство сприяє розвитку дитини як особистості, її морального становлення, формування системи ціннісних орієнтацій, самоорганізації та самодисципліни.

По-третє, волонтерська діяльність сприяє розвитку пізнавальної та емоційної сфери особистості дитини.

По-четверте, залучення до волонтерської діяльності сприяє професійному самовизначенню учнів, що визначає їх подальший професійний шлях.

По-п'яте, волонтерство сприяє розвитку особистісних властивостей та здатностей дитини, її самостійності та готовності до задоволення потреби у вирішенні соціально важливих проблем, самоствердженні як суб'єкта власного життя, активної самореалізації свого життєтворчого потенціалу.

За В. Ямницьким життєтворчий потенціал розглядається як «здатність до розвитку та реалізації життєтворчих здібностей, спроможність самовдосконалюватися, творчо будуючи свій життєвий шлях, свідомо керуючи знаряддями власного життєздійснення» (Ямницький, 2006, с. 65).

Проблема виокремлення життєтворчих здібностей, реалізація яких власне і забезпечує здатність особистості до життєтворчості, як «інтегративної, духовної здатності суб'єкта перетворювати та розширювати свій життєвий світ, змінювати та організовувати свою систему відносин у процесі розвитку індивідуальності» (Яновская, 2008, с. 283), неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Нам імпонує думка А. Большакової, яка визначає життєтворчі здібності як «індивідуально-психологічні особливості людини, що забезпечують успішність оволодіння та подальшого використання засобів, механізмів та стратегій творчого планування, проектування та здійснення життєдіяльності як індивідуального проекту» (Большакова, 2016, с. 47–54).

Серед основних груп життєтворчих здібностей дослідниця визначає:

– осмисленість життя, що характеризує здатність людини визначати смисл свого життя, цінувати його, визначати власне життєве призначення;

– життєстійкість – передбачає здатність людини протистояти життєвим труднощам, вміння вирішувати проблеми, конфлікти тощо;

– цілеспрямованість – виражається у здатності людини визначати життєві цілі, проявляти активність, рішучість, послідовність та наполегливість у реалізації задуманого;

– пластичність – характеризує здатність людини проявляти толерантність та готовність креативно вирішувати проблеми, гнучко реагувати на непередбачувані події, змінювати плани, комфортно себе почувати у незвичних умовах;

– прагнення до особистісного зростання – передбачає постійну потребу особистісного та професійного зростання, активний саморозвиток та самовдосконалення, прагнення до підвищення компетентності у різних сферах життя;

– креативність – відображається у потребі людини до створення нового нестандартного;

– рефлексивні здібності – демонструють зацікавленість людини своїми особливостями та властивостями, постійне самопізнання та самовдосконалення (Большакова, 2010, с. 70–75).

У контексті нашого дослідження життєтворчий потенціал учнівської молоді ми визначаємо як систему особистісних властивостей та здатностей, зумовлених цінностями соціально значущої діяльності та спрямованих на саморозвиток й успішну самореалізацію.

Подані вище положення дозволяють нам припустити, що волонтерська діяльність демонструє широкі можливості у реалізації життєтворчого потенціалу особистості учнів-волонтерів шляхом активного розвитку їх життєтворчих здібностей.

Позитивний вплив волонтерської діяльності на формування особистості волонтерів доводять у своїх наукових

доробках І. Файзуллін та Г. Драндров з точки зору змісту складових чотирьох видів соціальної активності людини, які представлені у:

- здатності до перетворення самого себе (пізнання) – розкриття потенційних можливостей, особистісне самовдосконалення, розвиток здатності до саморефлексії, творча самореалізація, набуття життєвого досвіду, особистісне самовизначення, вміння визначати та досягати мету, визначати пріоритети, розвиток критичного та творчого мислення;

- здатності до перетворення навколишнього світу (трудова діяльність) – активна життєва позиція, професійне самовизначення, розвиток здатності до самостійного прийняття рішень, дисциплінованість, відповідальність за себе та спільну справу;

- взаємодії з оточуючими людьми у процесі спільної діяльності (спілкування) – вміння будувати конструктивну взаємодію, координувати однодумців, розвиток комунікативних здібностей, лідерських якостей, ініціативності;

- участі у житті малої групи та суспільства в цілому (поведінка) – підвищення соціальної активності, прийняття активної громадянської та життєвої позиції, моральності, милосердя, толерантності, реалізації потреби у соціально активній поведінці та надання допомоги іншим, співчутті, співпереживанні, емпатії (Файзуллін, Драндров, 2017).

Волонтерська діяльність виступає ефективним засобом реалізації життєтворчого потенціалу учнівської молоді у двох основних аспектах: як ресурс особистісного розвитку молоді людини (самовизначення, самопізнання, самовдосконалення, саморефлексія, розкриття потенційних здатностей та можливостей, набуття життєвого досвіду, розвиток критичного та творчого мислення); як ресурс задоволення потреби у самоствердженні, самореалізації, приналежності до вирішення важливих суспільних проблем.

У волонтерській діяльності формування особистісних властивостей молоді є безперервним та цілеспрямованим

процесом актуалізації природних здібностей, механізмів саморозвитку, активізації особистісних якостей, набуття досвіду пізнавальної діяльності через інтеріоризацію соціального досвіду.

У процесі організації волонтерської діяльності учнівської молоді важливо враховувати три типи детермінант, визначені російськими вченими О. Азаровою та М. Яницьким: особистісну (мотиви, потреби, цінності, спрямованості тощо); комунікативно-діяльнісну (технологія діяльності, її успішність, стиль спілкування, зміст і процес навчання тощо); соціально-психологічну (система заохочення, вплив громадської думки, визнання тощо) (Азарова, Яницький, 2008, с. 121).

Особистісна детермінанта розкривається через мотивацію волонтерів, яка виступає рушійною силою їх діяльності. У працях зарубіжних вчених (А. Омото, М. Снайдер, К. Анхайер, Л. Саламон, Д. Трамбауер) основними мотивами волонтерської діяльності визначені:

- внутрішні мотиви приналежності до певної групи;
- отримання нових знань та досвіду;
- отримання досвіду спілкування з «близькими людьми»;
- причетність до вирішення важливих соціальних проблем;
- нові знайомства;
- боротьба із самотністю;
- отримання загального визнання та схвалення;
- відчуття «потрібності»;
- урізноманітнення дозвілєвої діяльності.

Досліджуючи це питання, К. Червоненко узагальнює досвід та виділяє індивідуально-особистісні, внутрішні соціально-значущі та зовнішні соціально-значущі мотиви волонтерської діяльності. Серед індивідуально-особистісних мотивів визначені: боротьба з самотністю; схвалення інших людей; прагнення впоратися з власними особистими і сімейними проблемами; набуття знань та практичних навичок у певній сфері життя; розширення власного світогляду;

реалізація особистісного потенціалу; задоволення потреби у самовдосконаленні, самореалізації і самовизначенні; вираження релігійних переконань та прихильностей; отримання рекомендацій для кар'єрного зростання; набуття важливих соціальних і практичних навичок. До зовнішніх соціально-значущих мотивів волонтерської діяльності дослідниця відносить: покращення життя об'єктів волонтерської діяльності; можливість широкого соціального і професійного спілкування; здійснення соціально-корисної діяльності; сприяння змінам у суспільстві; суспільне визнання, почуття соціальної значущості; можливість спілкування, дружньої взаємодії з однодумцями; організація змістовного дозвілля. Внутрішніми соціально-значущими мотивами волонтерської діяльності визначені: розширення кола спілкування, пошук однодумців; відчуття «потрібності» суспільству; причетність до вирішення важливих соціальних проблем; набуття досвіду відповідального лідерства та соціальної взаємодії (Червоненко, 2017, с. 89–90).

Реалізація комунікативно-діяльнісної детермінанти волонтерської діяльності забезпечується формуванням особистісних якостей та властивостей волонтерів, спрямованих на забезпечення ефективного комунікативного процесу, та технологічно правильно організованим змістом діяльності. Налагодженню волонтером успішного комунікативного процесу сприятимуть розвинені особистісні характеристики: оптимізм, емпатія, комунікабельність, відвертість, тактовність, альтруїзм, уважність, доброта, відкритість, спостережливість, толерантність, відповідальність, терпимість, об'єктивність тощо. Правильно організований зміст волонтерської діяльності учнівської молоді виступає важливою складовою визначеної детермінанти. Керуючись досвідом, описаним у наукових доробках З. Бондаренко, Т. Лях, А. Капської, Т. Журавель, К. Сергєєвої, Н. Тимошенко та ін., традиційний технологічний алгоритм волонтерської діяльності представлений послідовними етапами, наповненими відповідним змістом діяльності: актуалізація потреби у волонтерській допомозі;

прогнозування та планування діяльності; аналіз необхідних та наявних ресурсів; залучення та навчання волонтерів; організація та супровід практичної діяльності (менторство, супервізія, інтервізія); здійснення моніторингу та оцінювання діяльності.

Забезпечення реалізації соціально-психологічної детермінанти здійснюється через відпрацювання системи заохочення та визнання праці волонтерів, а також механізмів впливу громадської думки на волонтерську діяльність, її популяризацію та підвищення престижності, через організацію різноманітних урочистих заходів.

Одним з найпоширеніших способів залучення учнівської молоді до волонтерства на сьогодні визначено діяльність волонтерських гуртків, секцій та шкіл волонтерів, які активно функціонують в рамках діяльності учнівського самоврядування та організованої позанавчальної виховної роботи закладів середньої освіти. Активна участь молоді у зазначених товариствах не лише долучає їх до реалізації різних волонтерських ініціатив у супроводі досвідченого керівника, а й дозволяє перебувати у колі однодумців, постійно набуваючи нових знань, вмінь, формуючи життєпізнавальні навички, що сприяють активному особистісному та життєвому становленню самих волонтерів, вибудовуванню їх життєвої траєкторії. Визначені об'єднання мають готувати потенційних волонтерів не лише до виконання своїх обов'язків, а й до вирішення можливих труднощів і проблемних ситуацій, які можуть виникнути у процесі їх діяльності. Варто зауважити, що вже на етапі підготовки до волонтерської діяльності, беручи участь у різноманітних навчальних заходах (лекції, практикуми, бесіди, ділові ігри, тренінги) учні-волонтери активно розвивають особистісний потенціал щодо налагодження ефективної взаємодії та відпрацювання механізмів особистісного зростання через самопізнання, самовиховання, самоорганізацію, самореалізацію, саморегуляцію тощо.

Незважаючи на те, що волонтерська діяльність є абсолютно добровільною, її організатору необхідно

обов'язково враховувати особливості її провадження з неповнолітніми: обов'язкова згода батьків; залучення до безпечних видів діяльності; вільний вибір напряму волонтерства та добровільність у прийнятті обов'язків; обов'язкова підготовка до реалізації будь-яких проєктів та активний супровід з боку керівника; заохочення ініціативності та соціальної активності; задіяння механізмів самоврядування; впровадження волонтерських традицій та ритуалів; обов'язкове інформування громадськості щодо успіхів учнівських ініціатив тощо.

Ретельне вивчення досвіду реалізації волонтерства в учнівському середовищі дозволило окреслити його найактуальніші напрями: соціальний, спортивний, культурний та екологічний, реалізація яких виступає ефективним засобом розвитку життєтворчих здібностей підростаючого покоління.

Найпопулярнішим напрямом діяльності учнів-волонтерів виступає *соціальне волонтерство*, сутність якого пов'язана з наданням допомоги, організацією профілактичної роботи, змістового дозвілля тощо. *Культурне волонтерство* передбачає участь учнівської молоді у заходах, спрямованих на збереження та примноження культурної спадщини, а також формування культурної ідентичності. Поширеним напрямом волонтерської діяльності учнівської молоді виступає *екологічне волонтерство*, спрямоване на впровадження природоохоронних та екологічно просвітницьких заходів на різних рівнях. *Спортивне волонтерство* передбачає активність учнів в організації та проведенні різноманітних спортивних заходів.

Проаналізуємо визначені напрями волонтерської діяльності з точки зору можливостей учнівської молоді у реалізації життєтворчого потенціалу, спираючись на визначені В. Нечипоренко нормативні показники життєтворчості як складного, міждисциплінарного феномену: «здатність особистості до передбачення та прогнозування; здатність і готовність брати відповідальність за власне життя та вчинки; активність, нешаблонність і оригінальність діяльності особистості в процесі виконання соціальних ролей; прояв

цілеспрямованості, вміння підпорядковувати повсякденну життєдіяльність досягненню головних цілей; здатність особистості приймати і самостійно розв'язати проблему; прагнення особистості долати життєву напругу, перебувати у стані безперервної творчості та вільної діяльності» тощо (Нечипоренко, 2013, с. 34–45).

На етапі вибору конкретної волонтерської справи учні занурюються у свій внутрішній світ з метою визначення та ґрунтовного аналізу власних інтересів, цінностей, якостей, необхідних для виконання діяльності та здійснення прогнозування особистісного розвитку, спрямованого на самовдосконалення. Етап планування волонтерської діяльності спрямований на формування здатності учнів до визначення алгоритму досягнення мети, необхідних ресурсів та оптимальних засобів її реалізації, передбачення можливих труднощів та перешкод й способів їх вирішення. На етапі безпосереднього впровадження волонтерських ініціатив учні проявляють активність, рішучість, послідовність та наполегливість у реалізації задуманого, креативно вирішують непередбачувані ситуації та адекватно реагують на необхідність знаходити компромісні рішення, змінювати план. Етап аналізу та моніторингу технології волонтерської діяльності спрямований на осмислення учнями процесу та результатів своєї діяльності, ефективності впроваджених заходів щодо реалізації мети та визначення подальших перспектив її удосконалення. По завершенню волонтерського циклу учні-волонтери отримують досвід щодо: перетворення дійсності на основі власних прагнень та можливостей; забезпечення ціннісної складової власних дій; усвідомленого прогнозування та вибору засобів досягнення мети; критичного осмислення та інтерпретації власної діяльності; застосування креативного підходу у вирішенні проблем; соціальної активності та ініціативності.

Отже, волонтерська діяльність виступає одним із ефективних засобів реалізації життєтворчого потенціалу учнівської молоді, який дозволяє долучити їх до вирішення важливих соціальних проблем, активізувати особистісний

розвиток та професійне самовизначення, сформувати систему ціннісних орієнтацій, забезпечити потребу у самоствердженні та самореалізації, набути досвіду соціальної та життєвої практики, що сприятиме ефективному життєпізнанню та життєздійсненню.

2.6. Розвиток інклюзивної компетентності педагогів на засадах життєтворчості

Сучасний період характеризується зростанням наукового інтересу до аналізу різних аспектів процесу упровадження інклюзивної освіти. При цьому, з одного боку, різноманітність підходів дещо ускладнює виокремлення сутнісних характеристик досліджуваного явища, а з іншого – науково-методологічне обґрунтування емпіричних даних дозволяє здійснити більш детальний аналіз.

Сьогоднішня відзначена динамічними змінами, що відбуваються в українському суспільстві у зв'язку із поширенням європейських цінностей в умовах глобалізації, які суттєво впливають на усі сфери життя сучасного суспільства.

У той же час, усе більшої ваги набуває несприятлива тенденція поширення інвалідності як у світі в цілому, так і в Україні зокрема, яка актуалізує проблему необхідності забезпечення умов для самореалізації в суспільстві молодих людей з особливими потребами, адже тим самим відбувається збагачення потенціалу суспільства в цілому.

Зростання кількості людей, які мають певні, часом значні відмінності у розвитку, зумовлює зростання уваги до провідних світових тенденцій забезпечення принципу «рівних можливостей» для усіх осіб, незалежно від їх фізичних можливостей, на основі визнання універсальної цілісності кожної особистості. Передусім, це стосується забезпечення доступності освіти, адже повноцінне життя в суспільстві осіб з інвалідністю неможливе без здобуття якісної освіти і професійної самореалізації.